

RAPORT: RÄNDETEMAATILISED MEEDIAKAJASTUSED TŠEHHS, EESTIS JA SLOVAKKIAS

TŠEHHI, EESTI JA SLOVAKKIA MEEDIASISU ANALÜÜS

**Pavel Pospěch, Adéla Jurečková, Pavlína Chalupková, Eliška
Tokošová, Ján Hacek, Peter Ivanič, Esta Kaal, Berit Renser**

Antud uuring on rahastatud Euroopa Liidu õiguste, võrdõiguslikkuse ja kodakondsuse programmist (2014–2020) ning kuulub projekti „Inimesed ridade vahel: oskuste arendamine rändeteemade kvaliteetseks kajastuseks” alla.

Publikatsiooni sisu peegeldab autorite seisukohti ja Euroopa Komisjon ei ole vastutav selles sisalduva informatsiooni kasutamise eest.

Projekti juhtpartner: People in Need Tšehhi Vabariik

Projekti koordinaator Slovakkias: People in Need Slovakkia

Projekti koordinaator Eestis: MTÜ Mondo

European
Commission

Horizon 2020
European Union funding
for Research & Innovation

TALLINNA ÜLIKOOL

SISUKORD

<u>SISSEJUHATUS</u>	4
<u>1. METOODIKA: UURING KOLMES RIIGIS</u>	5
<u>2. MIS ON UUDIS?</u>	7
<u>2.1 Kes said artiklites sõna?</u>	8
<u>2.2 Kes on need inimesed ja millistest riikidest kirjutatakse?</u>	9
<u>3. MIDA ÜTLEVAD AJAKIRJANIKUD ISE?</u>	11
<u>3.1 Ajakirjanike individuaalne lähenemine rändetemaatikale</u>	11
<u>3.2 Rändetemaatika uudisväärtus</u>	12
<u>3.3 Toimetamistavad</u>	13
<u>3.4 Ajakirjanike töötingimused</u>	15
<u>JÄRELDUSED</u>	17

SISSEJUHATUS

Alates 2015. aastast on ränne kolmandatest riikidest olnud Tšehhi, Eesti ja Slovakkia ajakirjanduses sage teema, kuigi tegelik sisserännanute arv väljastpoolt Euroopa Liitu on nendes riikides võrdlemisi väike.¹ Üksnes 0,02% Tšehhi ning 0,01% Slovakkia rahvastikust on rahvusvahelise kaitse saajad.² Aastatel 1997–2017 on Eestis *de jure* pagulasstaatuse saanud 445 inimest³.

Suhteliselt väike sisserändajate osakaal, eriti Lähis-Idast ning Aafrikast tähendab seda, et käesoleva uuringu fookuses olevate riikide inimestel olid otse põgenike ja sisserändajatega suhtlemiseks piiratud võimalused. Eurobaromeetri uuringu tulemuste kohaselt (Eurobaromeetri eriuuring 469, detsember 2017) on Tšehhi, Eesti ja Slovakkia kodanikud nende riikide hulgas, kus suhtumine sisserändajatesse on kõige negatiivsem. 64% tšehhidest, 48% eestlastest ning 47% slovakkidest tunnevad end teatud sotsiaalses suhtluses (konkreetsete etnilist või sotsiaal-kultuurilist päritolu) sisserändajatega ebamugavalt. Eurobaromeetri tulemused kinnitavad seega „kontaktihüpoteesi“⁴, mille kohaselt elanikkonna vähesed otsekontaktid sisserändajatega põhjustavad neisse ka negatiivsemat suhtumist.

Sellises olukorras tuleb arvestada ajakirjanduse kui *teadmiste* vahendajaga ning samas ka kui põhilise edastatava teabe kontrollijaga. Seega, käesolev analüüs tõstatab olulise küsimuse, kuidas meedia kirjeldab rännet ja põgenikke ning milliseid lähenemisi auditooriumile esitletakse.

1. Eurostat (üldine statistika rände kohta): <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00157>
2. Varjupaigataotlejad ja rahvusvahelise kaitse saajad V4 riikides (2019): <https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1221/file/cr-v4niem-2019.pdf>
3. Eesti Pagulasabi: <https://www.pagulasabi.ee/blog/kui-palju-eestis-pagulasi>
4. Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge MA: Addison-Wesley Publishing Company.

1. METOODIKA: UURING KOLMES RIIGIS

Käesolev analüüs keskendub Tšehhile, Slovakkiale ja Eestile. Kõikides riikides analüüsiti vastuseid järgmistele küsimustele:

- Millised teemad ja kajastamise viisid tulevad igas riigis rändest rääkimisel esile?
- Kes on rände teemadel eestkõnelejad?
- Millisest rahvusest põgenikest räägitakse?
- Milline on rändeteemaliste artiklite loogika?
- Milline ajakirjanike ja meediaväljaannete lähenemine rändega seotud teemadele?

Organisatsioonilistest piirangutest ning kohalikest tingimustest lähtuvalt kasutati nendele küsimustele vastamiseks erinevaid andmevalimeid. Tšehhis ja Eestis valiti analüüsiks kahekuune periood enne kohalikke valimisi. Tšehhis oli see ajavahemik enne kohalikke ja Senati valimisi, 5. augustist kuni 4. oktoobrini 2018. Eestis oli see ajavahemik enne kohalikke valimisi, 14. augustist kuni 14. oktoobrini 2017. Slovakkias valiti analüüsiks periood 1. mai kuni 31. august 2018. Kuigi vaatluse all olevad ajalised perioodid on erinevad, on iga riigi ajavahemikus suvekuud, mil ilmub tavaliselt rändega seotud artikleid rohkem. Kõigis kolmes riigi analüüsiti mõistete „sisserändaja”, „ränne” ning „põgenik” kasutamist suuremates trüki- ja *onlinemeedia* väljaannetes.⁵

Valitud meediaväljaannete kvantitatiivset sisuanalüüsi täiendasid kvalitatiivsed poolstruktureeritud intervjuud 28 ajakirjanikuga kolmest riigist (12 Slovakkias, 10 Eestist ning 6 Tšehhist). Intervjuude eesmärk oli paremini mõista:

- ajakirjanike lähenemist rändetemaatikale;
- põhjuseid, miks ajakirjanikud ja meedia tunnevad huvi rändetemaatika vastu;
- toimetuste lähenemist ja standardeid rändeteemadest kirjutamisel;
- rändetemaatikat kajastavate ajakirjanike töötingimusi;
- teisi intervjuude käigus tekkivaid tähelepanekuid (intervjueeritavate poolt tõstatatud teemad ja vaatenurgad, nende emotsioonid jne).

Intervjueeritavate valimisel oli peamiseks kriteeriumiks nende kogemus rände- ja integratsiooniteemade kajastamisel. Analüüsis on nii palju kui võimalik kasutatud mitmekülgset valimit. Intervjueeritute hulgas on ajakirjanikke nii avalik-õiguslikust meediast kui ka erameediast, erinevatest meediažanritest (trüki- ja *onlinemeedia*, TV, raadio, uudisteagentuurid, vabakutselised), välisuudiseid ja kodumaiseid teemasid kajastavaid ajakirjanikke ning erineva karjäärkogemusega toimetajaid. Seega, vaatamata valimi piiratusele on see siiski mitmekülgne. Intervjuudel kasutati etteantud teemasid ja küsimusi, kuid intervjueeritavatele jäeti piisavalt vabadust tuua välja oma vaatenurgad ning vestlustel lasti vabalt areneda selleks, et selgitada välja, mis on ajakirjanikele oluline ning jagamist väärt. Vestlused transkribeeriti ja jäeti anonüümseks. Seejärel analüüsiti iga intervjuu sisu, keskendudes kattuvustele ning põhilistele ühistele vaatenurkadele.

Kuigi tulemusi ei saa täielikult üldistada, näitavad need suundumusi ning annavad väärtusliku teavet antud kolme riigi rändeteemaliste kajastuste tehnilise poole kohta.

5. Vt kõiki meetodeid, analüüsitud meediat, valimi suurust ja valikut ning kasutatud märksõnu riiklikest raportitest

TABEL 1: Uuringus analüüsitud meediaväljaanded ja artiklite number vastavas meediažanris

Eesti		
Trükimeedia	Postimees	202
	Maaleht	
	Eesti Ekspress	
	Eesti Päevaleht	
Onlinemeedia	Delfi.ee	259
	Postimees.ee	
	Maaleht.ee	
	Err.ee	
Kokku		461
Slovakkia		
Trükimeedia	Sme	345
	Pravda	
	Plus 7	
	dni	
Onlinemeedia	Hospodárske noviny	592
	Denník N	
	Aktuality.sk	
Kokku		937
Tšehhi		
Trükimeedia	MF Dnes	316
	Právo	
	Lidové noviny	
Onlinemeedia	Novinky.cz	407
	Idnes.cz	
	Aktualne.cz	
Kokku		723

2. MIS ON UUDIS?

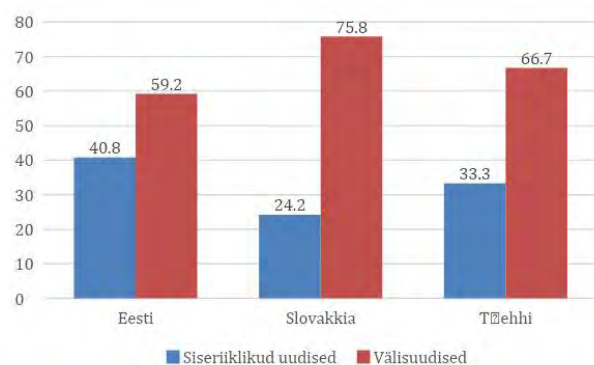
Analüüsitud ajavahemikud olid igas riigis erinevad. Metoodikad olid samuti erinevad sõltuvalt kohalikest tingimustest ja kaasatud partnerite võimalustest. Sellest hoolimata saab teha tähelepanekuid meediakajastuste üldiste suundumuste ja arengute kohta.

Slovakkias oli kuuest eelnevalt määratletud raamistikust (terrorism, kuritegevus, tööturg, asüülitaotlemise menetlus, rände põhjused, integratsiooniprotsessid) kõige sagedamini kasutatud kuritegevuse raamistikku, seda 29% kajastusest, kui raamistikku oli võimalik defineerida. See tulemus on tegelikult kallutatud, sest rändeteemalised artiklid kirjeldasid sageli kahte vägagi ärevat sündmust. 35% kuritegevuse raamistikuga artiklit valitud perioodil kajastasid (a) Filipiini päritolu mehe tapmist Bratislava tänaval (26.05.2018) ning (b) Vietnami diplomaadi röövi ja sellele järgnenud poliitilist diskussiooni. (Viimati mainitud sündmus toimus küll varem, kuid uued asjaolud selgusid vaatlusalusel perioodil). Teine eelnevalt määratletud enimkasutatud raamistik oli tööturg ja selle olukord (20%). Niisugused artiklid analüüsisid kvalifitseeritud tööjõud puudumist ning tööga seotud rännet Euroopa riikidest. 49% kajastustest jäid eelnevalt määratletud raamistikust välja ning sellised artiklid keskendusid peamiselt rändevoogudele väljastpoolt Euroopat ning kordasid 2015. aasta rändekriisi teemasid.

Vaatlusalusel perioodil ei leidnud Tšehhis aset mitte ühtegi olulist siseriiklikku sündmust ning ajakirjanduse diskursus oli seetõttu suunatud eelkõige välissündmustele. Ajakirjanduse diskursuse keskmes oli EL ja selle liikmesriikide rändepoliitika (26% kajastustest) ning rändetemaatikaga seotud probleemid teistes ELi liikmesriikides (23%) Nendele teemadele järgnesid Vahemere piirkonna rändeprobleemide kajastavad artiklid (18%). Fookus peegeldab siseriikliku rändetemaatika üldist tonaalsust: rändest on saanud poliitiline küsimus. Esile kerkisid pigem vastavad poliitikad ning poliitilised läbirääkimised kui põgenike konkreetsed vahejuhtumid või isiklikud lood. Mis puudutab viimast, siis „sisserändajate elu“ raamistik on Tšehhi siseriiklikus meedias marginaalne (6%). Põgenike lugusid rõhutati üksnes siis, kui need olid seotud poliitiliste küsimustega, näiteks Vahemerel seilavaid põgenikelaevu puudutavad vastuolud.

Ka Eesti meedias kirjeldasid uudised pigem olukorda välismaal, ehkki mitte nii palju. 59% artiklitest kajastas olukorda välismaal. 49% Eesti kohta ilmunud artiklitest (59% kui arvestada teisest raamistikku) kodeeriti „konflikti“ ning 26% „poliitika“ raamistikuga (33% kui arvestada ka teisest raamistikku). Taaskord, „inimliku huvi“ raamistikuga artiklite, näiteks põgenike kogemusi või elusaatust puudutavate lugude osakaal oli marginaalne (11% või 13% kui arvestada teisest raamistikku). Seega, valdav oli rändetemaatika kui tülküsimuse ning kui poliitilise probleemi kirjeldamine.

JOONIS 1. Siseriiklike ja välismaiste rändeteemaliste uudiste osakaal

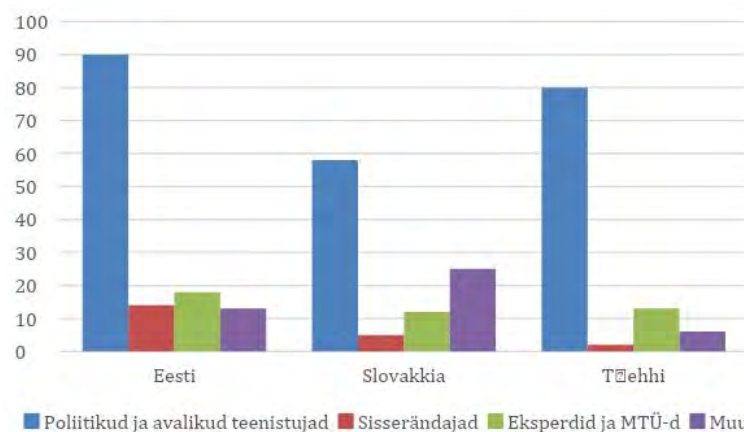

Üldkokkuvõttes võib välja tuua, et kõnealuses kolmes riigis olid olulised erinevused selles, millises raamistikus põgenikke ja rännet kirjeldati. Kõigis kolmes riigis moodustasid olulise osa artiklitest kajastused välismaal toimuva kohta. Tšehhis oli välisuudiste keskmises kõige sagedamini Saksamaa. 59% Tšehhi trükimeedias ning 68% *onlinemeedias* ilmunud uudistest Saksamaa kohta keskendusid naaberriigi raskustele sisserändega tegelemisel. Eesti ajakirjanduses olid välisriikide rändega seotud probleemid samuti artiklites olulisel kohal, kuid mitte nii domineerivalt. 36% Eestis ilmunud põgenikke puudutavaid uudiseid olid seotud kuritegevusega. Slovakkias jäid välisuudised üksikasjalikust uurimisest välja, kuid välisriikide rändeprobleemid olid siiski kajastatud. Ilmunud välisuudised jäid ülalmainitud kohalike sündmuste varju. Slovakkias tõusid tugevalt esile ka tööturu ning rändega seotud majandusküsimused. Eestis olid need teemad marginaalsemad (9% artiklitest kodeeriti „majanduse” raamistikku või 11% kui arvestada teisest raamistikku) ning Tšehhis ei kajastatud neid üldse.

2.1 KES SAID ARTIKLITES SÕNA?

Selleks, et mõista, millise raamistiku ajakirjandus rändele ja sisserändajatele loob, tuleb kindlasti analüüsida seda, kellele ajakirjanduses sellel teemal sõna antakse. Selles osas on võimalik riikidevahelisi tulemusi omavahel võrrelda. Slovakkias olid 58% intervjuueeritavatest poliitikud või ametnikud. Tšehhis oli see protsent 80%. Eestis oli 90% rändeteemalistes artiklites intervjuueeritavatena kasutatud poliitikuid või riigiametnikke. Ekspertid ja MTÜ-de esindajad moodustasid Slovakkias 15%, Tšehhis 13% ning Eestis 18% intervjuueeritavatest. Eestis olid ekspertid kodeeritud koos kultuuritegelastega. Võimalus põgenikel endil rääkida oli Slovakkias ja Tšehhis harvaesinev nähtus (6% Slovakkias, 2% Tšehhis), Eestis said põgenikud sõna 14% kajastustest.

JOONIS 2. Rändeteemalistes uudistes sõna saanud isikute kategooriad (%):

Märkus: 100% tähendab uudiseid, kus kellelegi üldse sõna anti. Ühes uudises võis olla kodeeritud mitu kategooriat.

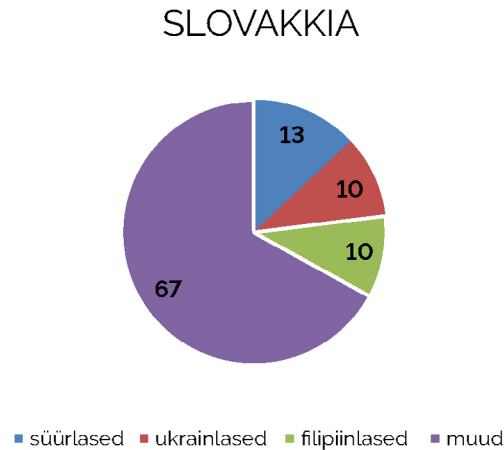
Eelnevat arvesse võttes on üldine suundumus see, et sisserändajad ja põgenikud on vaid diskursuse objektid, mitte aga osalised. Teisisõnu, teema keskmises olevatel inimestel ei ole võimalik ajakirjanduses oma arvamust avaldada. Niisugused järeldused tulenevad osaliselt sellest, et põgenike elu kajastavaid artikleid oli vähe. Sellest hoolimata, et põgenikud otseselt sõna ei saanud, oli üsna suur osa Slovakkia ajakirjanduses avaldatud artiklitest inimliku huvi raamistikuga.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kuna rändeteemalised artiklid on peamiselt poliitilise raamistikuga, siis esitleb meedia just poliitikuid kui kõige asjatundlikumate inimestena sellest teemast rääkima.

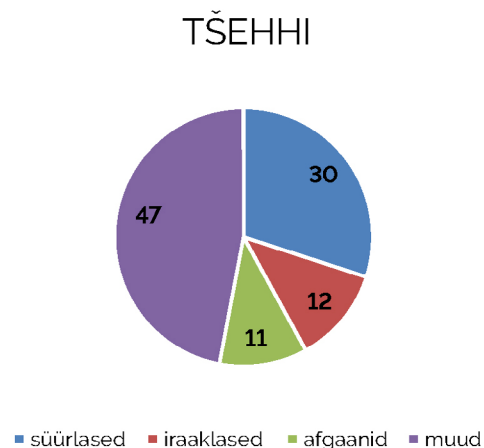
2.2 KES ON NEED INIMESED JA MILLISTEST RIIKIDEST KIRJUTATAKSE?

Kes on inimesed selle jätkuva diskursuse keskmes ja kust nad tulevad? Tulemused on kokku võetud joonisel 3.

JOONIS 3: Kõige sagedamini mainitud põgenike rahvused:

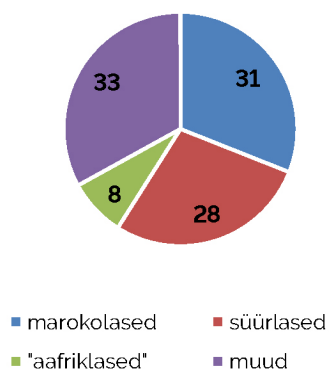
Slovakkias ilmunud artiklites olid mainitud järgmised rahvused: süürlased (13%), ukrainlased (10%), filipiinlased (10%), serblased (9%), vietnamlased (6%), afgaanid (6%), neile järgnesid teised. Slovakkia kontekstis on (välja arvatud vietnamlased ja filipiinid, kes olid tõenäoliselt valimis ülesesindatud eelnevalt mainitud sündmuste tõttu) üldine fookus kahel suunal: kolmandate riikide (süürlased, afgaanid) puhul on see tugevalt seotud 2015. aasta „rändekriisiga” ning selliseid riike nagu Ukraina või Serbia kajastati seoses tööturuga.

Tšehhis avaldatud rahvust mainivate kajastuste hulgas oli kõige suurem grupp süürlased (30%), neile järgnesid iraaklased (12%), afgaanid (11%), eritrealased (8%) ja pakistanlased (5%) ning teised rahvused. Erinevus Tšehhi ja Slovakkia vahel näitab selgelt, et Tšehhis avaldatud artiklid kajastasid rännet kolmandatest riikidest, eriti nendest riikidest, kelle kodanikud liikusid 2015. aasta rändekriisis. Arvestades oluliste kodumaiste sündmuste vähesust või üldse siseriiklike põgenikke puudutavate teemade puudumist (näiteks tööturuga seotud teemad Slovakkias) on Tšehhi ajakirjanduse diskursus

väga tugevalt suunatud probleemidele, mis puudutavad EL piire ning võimalikku rännet islamiriikidest. Erinevusi Tšehhi ja Slovakkia vahel võivad mõjutada ka valimi saamiseks kasutatud erinevad ajavahe-
mikumud. Tšehhi riiklik raport näitab, et niisugused teemad tõstatatakse alati valimiseelsel perioodil, see on vaatluse all ka käesolevas uuringus. Slovakkias analüüsitud periood ei eelnenud vahetult valmiste-
le ning seetõttu torkavad rändega seotud teemad Slovakkia ajakirjanduse diskursuses vähem silma. Slovakkia ajakirjanikega läbiviidud intervjuude käigus (vt allpool) ei rõhutanud mitte ükski ajakirjanik, et rändetemaatika on valimiste ajal oluline, välja arvatud parlamendivalimiste ajal 2016. aasta märtsis.

EESTI

Eestis olid süürlased sageduselt teine grupp (28%), neile järgnesid üldistatult „aafriklased“ (8%), Myanmar rohingjad (8%), egiptlased (6%) ning venelased (6%). Kõige rohkem mainiti marokolasi (31%). Seda anomaaliat on võimalik põhjendada ajakirjanduses suurt kajastust leidnud juhtumiga – noarünnakuga, mis toimus Turus, Soomes 18. augustil 2017. Kurjategijana tuvastati Maroko päritolu mees ning rünnakut kirjeldati Eesti ja rahvusvahelises meedias kui Soomes toimunud esimest terroriakti.

Igas kolmes riigis kajastati loomulikult kõige rohkem oma riigis toimuvat. Slovakkias olid 23% artiklitest, Tšehhis 33% artiklitest ning Eestis 41% artiklitest keskendunud oma riigis toimuvale. Huvitav on see, et kõigi kolme riigi kajastuste hulgas oli sageduselt järgmine väljaspool koduriiki olev koht suurema sisse-
rändajate arvuga naabruses asuv riik. Kujundlikult väljendudes analüüsiti, kuidas toimub „piilumine üle naabri aia“. Slovakkias ja Tšehhis oli kõige rohkem kajastatud välisriik Saksamaa (14% Slovakkias ning 18% Tšehhis) ning Eesti puhul Soome (21%). Jättes kõrvale Euroopa Liidu kui terviku, võib öelda, et ka-
jastuste fookus nihkus Vahemere-äärsele olukorrale. Tšehhi ajakirjanduses olid kajastustest esinevad kõige sagedasemad asukohad Itaalia, Hispaania ja Malta. Eestis ning osaliselt Slovakkias oli see sama. Siiski tuleb lisada, et Slovakkia puhul olid võrdselt olulised lood naaberriikidest Austriast ja Ungarist.

3. MIDA ÜTLEVAD AJAKIRJANIKUD ISE?

Uuringu kvalitatiivne eesmärk oli mõista rändetemaatikat puudutava meediasisu loojate vaatenurki ning määratleda käesolevas peatükis eelnevalt täheldatud ja kirjeldatud tendentside põhjused. Kuidas toimetajad ja toimetused rändetemaatikat käsitlevad? Kas neile pakub mõni rändega seotud aspekt rohkem huvi? Kes loob pealkirjad ja kes valib illustreeriva materjali? Kuidas kasutatakse mõisteid nagu „migrant” ja „põgenik”? Veelgi enam – millistest tingimustes ajakirjanikud artikleid kirjutavad? Kas ajaline surve mõjutab midagi? Kas ajakirjanikele pakutakse vastavaid temaatilisi koolitusi? Kas ajakirjanikud on oma töö tõttu puutunud vihakõne või ähvardustega?

Ajakirjanike vastused rändeteemaliste meediakajastuste kohta annavad väärtuslikku teavet üldistest toimetamistavadest ning näitavad üksikisikute, meediažanrite ja vastavate riikide korduvaid iseloomulikke jooni ning erinevusi.

3.1 AJAKIRJANIKE INDIVIDUAALNE LÄHENEMINE RÄNDETEMAATIKALE

Millal tajusid Tšehhi, Eesti ja Slovakkia ajakirjanikud esimest korda rännet kui mõjukat, kajastamist vääri- vat teemat? Enamus Tšehhi ja Eesti intervjuueeritud ajakirjanikest mainisid olulise pöördepunktina 2015. aasta rändekriisi. Enne seda olid vaid vähesed ajakirjanikud kirjutanud lugusid rändest, vähemustest või integratsioonist. Seevastu valdaval enamusel Slovakkia ajakirjanikest oli 2015. aastal juba sisserän- dest kirjutamise kogemus, enamasti küll majanduspoliitika ning tööturu vaatepunktist. Need andmed vastavad kvantitatiivse analüüsi tulemustele, mis näitab, et Tšehhi ja teatud osas ka Eesti ajakirjanikud käsitlevad sisserännet peamiselt läbi 2015. aasta rändekriisi vaatenurga. Slovakkia ajakirjanikud aga peavad rändega seoses oluliseks ka tööturuteemaatika.

Ränne võib ajakirjanikes huvi tekitada erinevatel põhjustel. Mitmed intervjuueeritavad rõhutasid, et lu- gejad peavad teemat intrigeerivaks ning neid motiveerib seetõttu äri-ine edu. Teisest küljest kirjeldas suur osa ajakirjanikest rännet kui kogu ühiskonda puudutavat olulist teemat ning nad pidasid oma kohustuseks sellest kirjutada. Mõned ajakirjanikest, eelkõige Slovakkias ja Eestis väljendasid oma ta- het võidelda valeinformatsiooni edastamise ning eelarvamustega. Nad soovisid selgitada fakte ning teema tausta ja rõhutada ka rände inimlikku poolt.

Kõigi kolme riigi ajakirjanikud kasutasid rändega seotud taustateabe saamiseks sarnased allikaid: uu- disteagentuure, poliitikuid, ministeeriume, rahvusvahelisi organisatsioone (näiteks UNHCR), vähemal määral eksperte ja kohalikke kodanikuühendusi. Intervjuueeritud Eesti ajakirjanikud märkisid kohalikke ekspertide vähesust, kes võiksid rändeteemadel ajakirjandusega suhelda. Kuigi intervjuueeritud ajakir- janikud olid üldiselt nõus, et põgenikud ise võiksid olla infoallikad ning aramusavaldajad, siis seda võimalust ei maininud otseselt mitte ükski Tšehhi valimis olnud ajakirjanik. Seevastu mitmed Slovakkia ajakirjanikud nimetasid sisserändajate intervjuueerimist väga oluliseks võimaluseks, mida hindasid ka nende toimetajad ja kolleegid. Eestis ütlesid mitmed ajakirjanikud, et põgenikke intervjuueerida on kee- ruline, sest paljud neist eelistavad jääda anonüümseks.

3.2 RÄNDETEMAATIKA UUDISVÄÄRTUS

Nii Tšehhis, Slovakkias kui ka Eestis rõhutas enamik ajakirjanikke oma sõltumatust ning initsiatiivi, mis puudutas rändega seotud teemade soovitamist ja nende kajastamist.

Valdav osa Tšehhi ja Slovakkia valimis olnud ajakirjanike sõnul peetakse rändeteemalisi uudiseid sageli lugejate hulgas populaarseteks, eriti siis, kui need on esitletud nõ rändevastasel toonil. Meedia eeldab, et lugejad on eriti huvitatud uudistest, mis sisaldavad endas konflikte, vastuolusid ning provotseerivad hirmutunnet. See omakorda suurendab klikke, müüki ja reklaami. Ajakirjanduse tähelepanu tõmbasid kõigis kolmes riigis niisugused sündmused nagu terroriaktid, kuriteod või mistahes sisserändajate poolt sooritatud vägivaldteod. Teisest küljes ei olnud müügieđu ainuke ja Slovakkias intervjuueeritud ajakirjanike sõnul isegi mitte oluline põhjus, miks ajakirjandus pidas rändeteemalisi artikleid olulisteks. Oluliseks peeti nii loo sisu eksklusiivsust, persoonilugusid ja kõrgetasemelist professionaalsust, sealhulgas põhjalikku faktidel põhinevat taustauuringut, ekspertarvamusi, otsekontakti loo peategelastega, lahenduskesksust ja iga loo kui terviku tausta selgitamist. Inimeste ja integratsiooniga seotud edulugusid peeti Eesti ajakirjanike poolt huvitavateks ja need said positiivset tagasisidet nii teistelt ajakirjanikelt kui ka lugejatelt. Samas hakkas narratiiv lõpuks korduma ning ajakirjanikud, kes olid varem kajastanud sisserändajate integratsiooni sotsiaalkultuurilisi aspekte, leidsid, et teema on oma värskuse kaotanud. Tekkis küsimus, kas rändega seotud teemadest on juba liiga palju kirjutatud või võtavad mõned ajakirjanikud seda liiga isiklikult. Selle tulemusena oli mõned ajakirjanikud sunnitud rändeteemade kajastamisest loobuma või andsid selle edasi kolleegile.

Mõned intervjuueeritavad, eriti Eesti ja Slovakkia ajakirjanike hulgas, tõid välja asjaolu, et tundsid ajakirjanikena ühiskonna eest vastutust ning austust moraalseste väärtuste vastu. Vähemalt kaks intervjuueeritavat Slovakkias rõhutasid otseselt, et nende meediaväljaanded ei avaldaks lugusid, mis levitavad viha ja lugupidamatust põgenike inimväärikuse vastu, isegi kui niisugustes lugudes avaldaksid oma arvamust poliitikud. Neid väiteid võiks seostada Slovakkia õigusaktidega, mis keelavad vihakõne, kuid need võivad tuleneda ka ajakirjanike sotsiaalsest vastutustundest enda poolt levitatava diskursuse suhtes.

Rändeteemaliste kajastuste sagedus on erinev. Seetõttu paluti intervjuueeritud ajakirjanikel välja tuua need perioodid, kui rändega seotud artiklite sagedus saavutab oma haripunkti. Slovakkias ja Tšehhis kinnitasid ajakirjanikud, et kuna rändeteema on sügavalt politiseeritud, võivad valimised mõjutada rändetemaatiliste kajastuste sagedust, sest mõned poliitikud käsitlevad seda oma valimislubaduste osana. See tendents on uuringus osalenud riikides erinev, näiteks Slovakkia ajakirjanikud tõid välja, et sisserändega seotud teemad ei ole Slovakkias valimiste ajal olulised, välja arvatud 2016. aasta märtsis toimunud parlamendivalimiste puhul. Intervjuueeritavate sõnul puudusid rändeteemalised kajastused praktiliselt nii 2018. aasta kohalike valimiste ajal kui ka 2019. aasta presidendivalimiste ajal. Üks Slovakkia ajakirjanik väljendas isegi tänulikkust, et erinevalt perioodist, mis eelnes Tšehhi 2018. aasta presidendivalimistele, ei olnud ränne Slovakkia 2019. aasta presidendikampaanias domineeriv teema. Mõned Eesti ajakirjanikud avaldasid arvamust, et kui poliitikud keskenduvad oma valijatele häälte saamiseks mõnele probleemile, võib algselt tähtsusetu teema kardinaalselt muutuda esilehe looks. Nii juhtus näiteks ÜRO ränderaamistiku puhul.

3.3 TOIMETAMISTAVAD

Mõistete kasutamine

Kõikides uuringus esindatud meediaväljaannete hulgas olid vaid üks Tšehhi toimetused, mis väidetavalt jagas ettevalmistatud juhiseid, mis sisaldasid mõistete *pögenik* ja *pagulane* ametlikke määratlusi nii, et nende toimetajad saaksid mõisted õigesti kasutada. Mitte ükski teine väljaanne ei kehtestatud toimetusesiseseid eeskirju nende mõistete kasutamiseks. See jäeti iga ajakirjaniku enda otsustada. Tšehhis ei toimunud üheski toimetuses (välja arvatud eelnevalt mainitud puhul) arutelu, kuidas neid mõisteid õigesti kasutada. Tavaliselt kasutati neid sünonüümidena. Slovakkias aga vastasid pooled ajakirjanikud, et nende toimetustes toimusid niisugused arutelud ja peaaegu kõik ajakirjanikud püüdsid neid mõisteid eristada. Ühe intervjuu käigus selgus küll, et ajakirjanikud ei kasutanud neid mõisteid alati ametliku määratluse kohaselt. Näiteks mõistet *pagulane* kasutati inimese kohta, kes on kodust lahkunud „mistahes põhjustel”. Eesti ajakirjanikud rõhutasid, et mõistete väärkasutuse põhjuseks ei olnud pelgalt see, et meedia oli segaduses, vaid ka rände mitmetahulisus, mis muutis keerukaks selle, kas uusi saabujaid tuleks nimetada põgenikeks või pagulasteks.

Eesti ja Tšehhi ajakirjanikud kirjeldasid ka muutusi erinevate mõistete emotsionaalses tähenduses. Mõned vastajad leidsid, et Eesti avalikkuses sai mõiste *pagulane* (*refugee*) aja jooksul negatiivse tähenduse. Nii mainiski üks intervjuueeritav, et mõned ajakirjanikud eelistasid selle asemel kasutada sõna *pögenik*. Tšehhis läbis sõna *sisserändaja* samasuguse muutuse. Enne 2015. aastat oli see võrdlemisi neutraalne mõiste. Pärast rändekriisi sai see külge negatiivse alatoonini ning seda mõistet hakati eelkõige seostama Lähis-Idast ja Aafrikast pärinevate varjupaigataotlejatega. Slovakkias on mõistega *sisserändaja* toimunud väga sarnased muutused.

Teadmiste ja/või kogemuste puudumine

Erinevalt Lääne-Euroopa riikidest, kus rände- ja integratsiooniteemadest on räägitud aastakümneid, pole need teemad Tšehhis, Eestis ja Slovakkias peaaegu kunagi avalikkuse ja meedia tähelepanu keskpunktis olnud – välja arvatud mõned erandid, näiteks arutelu vene vähemuse lõimumise üle Eestis. Seega ei ole üllatav, et Tšehhi ja Eesti intervjuueeritavad mainisid rändetemaatika puhul ajakirjanikusliku kogemuse ning teadmistebaasi puudumist. Üks aastaid rändetemaatikat kajastanud Tšehhi ajakirjanik kurtis, et tema toimetuses valitseb rändeküsimustes, rännet puudutavas seadusandluses ja mõistetes tohutu võhiklikkus, mis pole viimastel aastatel vähenenud. Eestis tõi üks intervjuueeritav välja, et veebitoimetajad on sageli noored uustulnukad (nn *meediatöötajad*), kes olid vähemteadlikud oma rollist „ühiskonna valvurina” ning neil jäi puudu professionaalsusest ja kogemusest.

Neutraalsed uudised, pealkirjade valik ja fotod

Neutraalsuse tagamine uudistes või tasakaalu leidmine lugejate köitmise (eriti just pealkirjade ning piltide abil) ning stereotüüpe ja hirmu vältiva eetilise ajakirjandusliku lähenemise vahel ei ole lihtne. Kõik Eestis intervjuueeritud ajakirjanikud rõhutasid tasakaalustatud ja neutraalsete kajastuste tähtsust, mis on võimalik saavutada konsulteerides erinevate inimestega, näiteks ekspertide, põgenike, vabatahtlike või ametnikega, samuti lugedes ametlikke dokumente. Ka Slovakkia ajakirjanikud rõhutasid erinevate allikate kasutamise vajadust, kuid puudus üksmeel selles osas, missugune peaks olema „tasakaalustatud kajastamise” strateegia. Näiteks mõned neist ei pidanud seni vajalikuks iga üksiku

artikli või vaatenurga tasakaalustamist, vähemalt mitte võrdelisel viisil. Mõned ajakirjanikud töid välja, et nad ei soovi rõhutada vihakõne või ekslikke seisukohti lihtsalt sellepärast, et need on sõnastatud poliitikute poolt.

Tasakaalu ja erapooletuse küsimused kerkisid ka õige pealkirja valimisel ning fotode ja illustratsioonide kasutamise puhul. Mitmed Eesti ajakirjanikud kirjeldasid raskusi pealkirjade ja fotode leidmisel, mis oleks ühtaegu silmatorkavad, täpsed ja realistlikud. Kõigi kolme riigi ajakirjanikud pakuvad reeglina ise välja oma lugude pealkirjad ning otsivad toimetustes andmebaasidest illustratiivsed fotod. Toimetajad ja kujundajad võivad neid valikud küll muuta ning peaksid seda alati iga loo autoriga läbi arutama, kuid praktikas jäetakse see samm mõnikord vahele.

Slovakkia ajakirjanikud vastasid pealkirjade ja fotode tähtsust puudutavale küsimusele, et turundusstrateegiatel on *onlinemeedias* teatav roll, kuid ükski neist ei tunnistanud otseselt või kaudselt, et illustratiivse materjali turunduslik roll peaks ületama informatiivse rolli. Samal ajal ei pidanud intervjuueeritud Slovakkia ajakirjanikud sellised mõjusid üleüldse oluliseks trükimeedias, televisioonis või raadios.

Onlinemeedias töötavad Tšehhi ajakirjanikud ütlesid seevastu, et nende toimetustes hinnati turunduslikku mõju olulisemaks kui informatiivset rolli. Näiteks üks Tšehhi intervjuueeritud ajakirjanik ütles, et hidaabi kandva naise foto ei ole piisav. Üleni kaetud naine tekitab rohkem hirmu ja väljendab suuremat ohtu, seega valitakse kahest fotost viimane. Teised Tšehhi ja Eesti ajakirjanikud töid välja, et püüavad vältida empaatiat tekitavate naiste ja laste fotode liigset kasutamist, sest soovivad kajastada valdava enamuse meessoost varjupaigataotlejate „tegelikku” olukorda või Tšehhi ajakirjanike puhul seetõttu, et lugejate reaktsioon võib olla negatiivne, kui ajakirjanduses avaldatakse sellised fotosid liiga palju.

Eetikakoodeksid

Enamik toimetusi, kus intervjuueeritud ajakirjanikud töötasid, järgisid mingisugust eetikakoodeksit. Eestis oli selleks Eesti ajakirjanduseetika koodeks. Slovakkias oli selleks Slovakkia ajakirjanike sündikaadi eetikakoodeks. Mõned Slovakkia ja enamused Tšehhi toimetustest järgisid oma eetikakoodeksit. Osad Slovakkia ajakirjanikud märkisid, et rändetemaatika jaoks ei olnud üheski meediažanris eraldi eetilisi suuniseid kehtestatud ning ütlesid, et järgivad rändeteemasid kajastades üldist eetikakoodeksit. Eestis ja Tšehhis intervjuueeritud ajakirjanike hulgast ei olnud keegi oma toimetuses osalenud meeskondlikus arutelus eetiliste suuniste koostamiseks rändetemaatika kajastamise jaoks. Näiteks on sageli ajakirjanduse tüüpilistesse eetikakoodeksitesse lisatud tingimus, etvastav kajastus ei tohiks tugevdada stereotüüpe ja viha teisest rassist, rahvusest või religioonist inimeste suhtes. Ainuke ajakirjanike poolt mainitud eetiline arutelu toimus selle üle, kas pagulaste ja põgenike pärisnimed ja fotod tuleks avaldada, sest võib põhjustada nende tagakiusamist või rünnakuid.

3.4 AJAKIRJANIKE TÖÖTINGIMUSED

Töökoormus

Artiklite või lugude arv, mida ajakirjanikud päevas või nädalas kirjutama peavad, sõltub suuresti meediažanrist, ajakirjaniku ametikohast ning rubriigist jne. Mõned Tšehhi ja Slovakkia ajakirjanikud pidid kirjutama kuni kolm artiklit päevas ning üks Slovakkia raadioajakirjanik pidi tegema neli reportaaži päevas. Mõni ajakirjanik vastas, et ajaline surve on viimaste aastatega suurenenud. Enamik ajakirjanikke ei kurtnud siiski ajaliste piirangute üle, ehkki kirjeldatud tingimused võivad tunduda mitterahuldavad selleks, et kirjutada kvaliteetseid lugusid sellisel keerulisel ning palju eeltööd nõudval teemal nagu ränne.

Välitööd

Häid rändetemaatikat kirjeldavaid lugusid, kus on kaasatud kõik olulised osapooled, ei saa reeglina kirjutada vaid toimetuses laua taga. Rändeteemaliste lugude tausta avamiseks ja mõistmiseks on ülioluline, et ajakirjanikud käiksid sündmuspaikades ja allikate juures kohapeal. Slovakkias tundis vaid üks intervjueeritud ajakirjanikest, kes töötas avalik-õiguslikus meedias, et on oma töötingimustega rahul. Teistele Slovakkia ajakirjanikele kompenseerisid tööandjad välislähetuse kulud vaid osaliselt, ülejäänud tuli katta ise. Pooled Slovakkias intervjueeritud ajakirjanikud mainisid, et mittetulundusühingute poolt korraldatud reisirahastused ajakirjanikele võiksid osaliselt korvata toimetuste poolset rahalise toetuse puudumist. Ka Eesti ajakirjanikud mainisid sageli ühe piiranguna rahaliste ressursside puudumist, eriti puudutas see välisuudiste reportereid. Kaks Eesti ajakirjanikku nimetasid murekohtadena ka turvalisust.

Teadmiste ja kogemuste kogumine

Rändeteema kerkis mitmete ajakirjanike jaoks ootamatult uue teemana esile 2015. aastal. Mitte ükski kolmes riigis intervjueeritud ajakirjanik ei saanud oma toimetuselt pakumist või aktiivset tuge rändepagulas- või integratsiooniteemaliste teadmiste laiendamiseks. Ainult üks Tšehhi televisiooniajakirjanik märkis, et nende juhatus osales rändeteemalisel seminaril. Üks ajakirjanik Slovakkias osales samuti sarnasel seminaril. Üks Slovakkia meedia esindajatest mainis, et nende toimetuses oli inimene, kellelt sai vajadusel rändega seotud küsimusi küsida. Muudel juhtudel sõltus see täiesti ajakirjanike endi huvidest ja algatusest. Teatud juhtudel oli vajalik eelnevalt toimetuste heakskiit, et ajakirjanik võiks osaleda välispartnerite poolt korraldatud koolitustel. Eesti puhul olid need Siseministeeriumi või Euroopa Komisjoni, Tšehhi puhul mittetulundusühingute poolt pakutud koolitused. Mõned Slovakkias intervjueeritud ajakirjanikud nimetasid ka muid iseõppimise vorme, näiteks mitteametlikud ajakirjanike kohtumised, kus omavahel infot vahetati. Taolised kohtumised keskendusid sageli just rändeteemadele.

Mis puudutab rändeeksperthe, siis mitmed intervjueeritud toimetajad väitsid, et nende riigi meediaturg ei ole piisav rändetemaatikale keskenduvate ajakirjanike koolitamiseks. Mitmed intervjueeritavad pidasid just iseennast oma toimetuses rändeteemade osas kõige teadlikumaks.

Sisserändajad toimetustes

Käesoleva uuringu valimis olevates riikides on sisserändaja taustaga ajakirjanikud harv juhus. Vaid vähesed Eesti, kaks Tšehhi ja üks Slovakkia ajakirjanik oskasid enda või mõnest teisest toimetusest sellise näite tuua. Üks Eesti ajakirjanik mainis pagulast, kes töötas ajakirjanduses, kuid keda ei olnud toimetuses rändeteemaliste artiklite puhul allikana kasutatud.

Kokkupuude ähvardustega

Suur osa käesoleva uuringu valmis olnud ajakirjanikest olid saanud vihkava e-kirja, tajunud avalikku tagakiusamist sotsiaalvõrgustikes ja saanud mõnikord isegi ähvardusi oma rändeteemaliste artiklite või reportaažide pärast. Mõnede nimed ja kontaktid olid ilmunud paremäärmuslaste veebilehekülgedel. Teisalt märkis üks Tšehhi toimetaja, et oli saanud oma keerulisi rändejuhumeid kajastava reportaaži eest positiivset tagasisidet ja tõi välja, et inimesed on valmis kergemini kiitma kajastusi, mis ühtivad nende vaadetega.

Mainiti erinevaid strateegiaid, kuidas tulla toime vihkamist väljendavate tegudega. Eestis kuulusid niisuguste taktikate hulka ignoreerimine (ebaõnnestunult), politseisse avalduse esitamine, sõimukirjade avalikustamine ja ühel puhul raadiointervjuus lihtsalt rändetemaatika vältimine. Mõned meediaväljaanded modereerivad rändeteemaliste artiklite kommentaare või on need üldse sulgenud. Mitmed Slovakkia ajakirjanikud pidasid vihaseid reaktsioone oma töös tavalisteks ning ütlesid, et niisugused provokatsioonid ei mõjuta nende artikleid. Enamasti kustutasid nad sellised kirjad ära, ei vastanud neile või reageerisid huumoriga.

JÄRELDUSED

Üldiselt on uudiste kajastamine ikka veel 2015. aasta niinimetatud „rändekriisi“ varjus. Enamasti kirjutatakse kolmandatest riikidest saabunud põgenikest, peamiselt moslemitest, kuigi kajastatakse ka iga konkreetse riigi teemasid, näiteks tööturuga seonduv Slovakkias või rünnak Soomes, mida Eesti meedia laialdaselt kajastas. Enamus intervjueeritud ajakirjanikest, eriti Tšehhis ja Eestis, on rändeteemasid kajastanud alles 2015. aastast alates ning kirjutavad rändest läbi selle konkreetse vaatenurga. See tähendab seda, et suur osa reportaažidest kirjeldab olukorda Vahemere ääres, Tšehhi uudisteajakirjandus võimendab sealseid teemasid eriti. Võttes arvesse seda ja eelnevaid näiteid tundub, et Tšehhi ajakirjanduse diskursus on võrreldes Eesti ja Slovakkiaiga kõige rohkem orienteeritud 2015. aasta rändekriisile. Kuigi rändevood on hetkel peatunud, räägivad Tšehhi ajakirjanikud ikka Vahemerest ja sellest kaugematest moslemiriikidest.

Nii Tšehhis, Slovakkias kui ka Eestis ilmnes omamoodi fenomen, mida võiks kirjeldada kui „piilumine üle naabri aia“, mis tähendab kajastusi naabruses olevast riigist, kus on suurem sisserändajate arv. Tšehhi ja Slovakkia puhul on see Saksamaa, Eestis aga Soome. Tšehhis tehtud uuringute andmete põhjal saab järeldada, et kajastused Saksamaalt on äärmiselt negatiivsed. 60% Tšehhi ajakirjanduses ilmunud rändeteemalistest kajastustest Saksamaalt on negatiivsed ja keskenduvad eelkõige rände ja põgenikega seotud probleemidele. Ehkki ka Slovakkia ajakirjandus „piilus üle naabri aia“ Saksamaale (ja ka Ungarisse ja Austriasse), siis Slovakkias ilmunud kajastused oli üldiselt neutraalsed, peamiselt seotud EL rändepoliitikaga, Saksamaa olulise rolliga selles jne. Mitmed ajakirjanikud kõigist kolmest riigist kinnitasid, et eriti just *onlinemeedias* on suundumus valida uudisteagentuuride uudiste hulgast kajastamiseks just sisserändajate poolt sooritatud vägivallaaktide ja kuritegudega seotud lood. Seda mainiti seoses mõnede meediaväljaannete pingutustega meelitada lugejaid ning saada nii rohkem klikke, mis tähendab omakorda suuremat kasumit. Teisest küljest rõhutasid paljud ajakirjanikud oma lojaalsust eetilistele standarditele ja kirjeldasid edukat rändeteemalist kajastust kui mistahes ajakirjanduslikku artiklit, mis toetub kontrollitud faktidele, sisaldab ekspertide arvamusi ning vastavat konteksti. Veelgi enam, mõned Slovakkia ajakirjanikud toonitasid ajakirjanduse sotsiaalset vastutust tasakaalustatud lugude kajastamisel, vältides samal ajal vihakõne, rõhutades inimväärikust ning tagades, et kuulda on ka nõrgemate häält.

Poliitikud ja ametnikud on endiselt kõige suurem grupp, kellele ajakirjanduses rändeteemadel sõna antakse. Rännet käsitletakse kõigis kolmes riigis valdavalt poliitilise teemana ning nende osakaal, kes võiksid teemale anda teise vaatenurga (rändeesperdid, MTÜ-de esindajad jne) on sageli väga väike. samamoodi on põgenike endiga. See kõik on aga Tšehhis, Slovakkias ja Eestis väga erinev. Kõige rohkem on rändeteema poliitikute poolt monopoliseeritud Tšehhis ning poliitikud ei jäta teistele seisukohataatele eriti ruumi. Eestis ja Slovakkias on rändetemaatika märksa rohkem tasakaalustatud. Igal juhul kinnitas suur osa iga riigi intervjueeritustest, et ajakirjanikud mõistavad, et rändeteema võib poliitikute käes muutuda valimisvõitluse vahendiks.

Küsimise peale vastas enamused ajakirjanikest, et põgenikele erinevates kajastustest sõna andmine on oluline, kuid mitte ükski Tšehhi ajakirjanik ei maininud seda ise aktiivselt. Eesti ajakirjanikud tõid välja pagulaste või põgenike kaasamisel kajastustesse ühe takistusena selle, et sisserändajad ei ole intervjuudeks kättesaadavad. Seevastu mitmed Slovakkia ajakirjanikud kirjeldasid sisserändajate intervjuerimist ning pidasid seda väga oluliseks ning toimetajate ja kolleegide poolt kõrgelt hinnatuks.

Slovakkias ja Eestis kogutud andmed näitavad, et rännet kujutatakse sageli polariseeritud ja emotsionaalselt laetud probleemina ning üksikjuhtumid on seetõttu tundlikud. Siiski domineerivad ajakirjanduses kuritegelikku laadi üksikjuhtumid ja mitte sisserändajate isiklikud elud. Sisuliselt puuduvad meediakajastuste hulgast „inimliku raamistikuga” artiklid, mis keskenduvad sisserändajate kogemustele ja juhiks lugejate tähelepanu sisserändajate ja sisserännanud rühmade eludele ja probleemidele. Osaliselt võib see olla toimetajate (eriti välisuudiste toimetajate) töö iseloomu tõttu, kes töötavad sageli toimetuses oma kirjutuslaua taga. Ajalise surve ja ebapiisava rahalise toetuse tõttu ei saa ajakirjanikud sageli sündmuskohale minna ning rändeprobleeme uue vaatenurga alt kajastada, seega ei ole neil võimalik põgenikele ning nende lugudele lähemale pääseda.

Lisaks puudusid suuresti teadmised rände keerulise tausta kohta (tekkepõhjused, seadusandlus, rändepoliitika) enne, kui see temaatika 2015. aastal esile kerkis. Peale seda on ajakirjanike jaoks ikka veel harv juhus leida võimalus oma teadmisi rändevaldkonnas läbi seminaride, koolituste või õppereiside täiendada. Igas riigis peetakse vaid üksikuid ajakirjanikke piisavalt teadlikuks, et neid rändeespertsideks nimetada. Alates selle uuringu läbiviimisest on üksnes Slovakkias olnud tavaks ajakirjanike omavahelised kohtumised, kus rändeteemalist infot vahetati.

Rändeteema kajastamine Tšehhis, Eestis ja Slovakkias ei ole kerge ülesanne. Ajakirjanikud näevad sageli vaeva, et leida tasakaal majandusliku surve, ajaliste piirangute, lugejate huvi, poliitiliste tegevuste ja võimalikult erapooletuks jäämise vahel. Kuid isegi sellistes keerulistes tingimustes püüavad paljud ajakirjanikud teha head tööd, teadvustades samal ajal oma sotsiaalset vastutust ja väärtustades eetikainorme.